

A „Mi dalaink” margójára

Nemrégiben előadást kellett tartanom az úttörő csapatvezetők budapesti, IX. kerületi akadémiáján arról, hogy a néphagyomány hogyan használható fel az úttörő-munka gazdagítására-színesítésére; részben az ez évben is folytatódó „Nem térkép e táj” akció feladatainak megvalósítása során, részben az úttörő-élet állandóan ismétlődő alkalmainak (tábortűz, kirándulások stb.) vonzóbbá tételére.

Ennek kapcsán a megvalósulás eredményével — felvetődött egy olyan, 10—15 könyvből álló „honismereti kézikönyvtár” létesítésének gondolata, amelyet minden kerületi úttörőcsapat megkapna. A kézikönyvtár jegyzéke el is készült. Olyanféle munkák szerepeltek benne, mint pl. *Kósa László és Szemerkenyi Agnes* Apáról fiúra című nagyszerű könyve, vagy *Hajdu Gyula* Magyar népi játékok című régenvárt gyűjteménye s természetesen benne volt az úttörők számára kiadott „Mi dalaink” című szép daloskönyv¹ is.

Ez utóbbinak néhány darabjára hivatkoztam is előadásomban, arról szólva, hogy a népdaléneklést hogyan lehet érdekesebbé, vonzóbbá tenni, ha felhívjuk a figyelmet a dalok szövegének a dal keletkezését, népeleti háttérét megvilágító részleteire. Igen ám, de kiderült, hogy hiába szerepel a „Mi dalaink” a kis kézikönyvtár jegyzékében, a daloskönyv már régóta nem kapható a könyvesboltokban. Nem akartam elhinni, hogy ez így lenne ma, amikor az „Éneklő Rajok” találkozójáról,

az Úttörő Folklor Fesztiválról, az úttörők részvételével rendezett „táncház”-ról olvashatunk örvendetes híreket. Amikor azonban magam is utánanézttem a dolognak, kiderült, hogy sajnos, ez a valóság. Remélem, hogy a nyomdai „kapacitáshiány” bűvös akadályát belátható időn belül sikerül elhárítani, s a „Mi dalaink” ismét kapható lesz. Éppen ezért érdemesnek tartom felvetni az alábbiakat.

Jó lenne, ha az új kiadás már gondolna a népdalokkal és a dalszövegekkel kapcsolatos, fentebb említett igényekre és lehetőségekre, s egyrészt nemcsak az iskolai énekgyűjteményekből, hanem az újabban megjelent népdalkiadványok (*Kallós Zoltán*: Balladák könyve, *Barsi Ernő*: Zöld erdőben, zöld mezőben stb.) értékes anyagából is válogatna, s a megelégnéssel érdeklődésnek megfelelően közölné a népdalok gyűjtési adatait is (ki, mikor, hol, kitől gyűjtötte); másrészt vagy szükség szerint néprajzi jegyzetekkel egészítené ki a dalokat.

Ha már szóvá tettem a fentieket, mindjárt fűznék is a szép daloskönyv néhány darabjához valami jegyzetfélért, amellyel szeretnék hozzájárulni ahhoz, hogy a „Mi dalaink” javított és bővített kiadásban jelenjék meg.

A daloskönyv 100. lapján olvasható az alábbi versszak:

Házam előtt *buzásverem*,
A sarkantyúm összeverem.
Összeverem, csuhaja, legénymódra,
Csak úgy hull a rózsa róla.

¹ A mi dalaink. Összeállította *Ugrin Gábor*. Tankönyvkiadó, Bp. 1972. 274 o. 5000 pld. Ára 9,50 Ft.

E versszak kapcsán érdemes lenne az olvasók figyelmét felhívni arra, hogy a parasztok valaha a gabonafélék termését — ahol a talajviszonyok ezt megengedték — az agyagos földbe ástott és kiégetett, többnyire körte alakú gabonásvermekben tartották, s hogy ezeket a vermeket — a kártevők elleni védekezésül — igen sok helyen a ház előtt helyezték el, ahol mindig szem előtt voltak. Másutt a falun kívül, egy alkalmas helyen csoportosították a vermeket, s ennek emléke többhelyt még ma is él az olyanféle földrajzi nevekben, mint *Veremhát* stb. Annak is maradt emléke, hogy részben a tolvajok, részben a rekvirálók elleni védekezésül az épületek belsejében is készítették vermeket.

Ennyit a *buzásverem* szóról. De a versszak *róza* szavához is kívánczok egy megjegyzés. Ez lehet sajtóhiba, vagy lehet szövegromlás eredménye. Lehetne a népköltészet szürrealista vonásainak egyik képviselője is (ha annak fogadjuk el, fel kellene hívnunk rá a figyelmet), de ez kevéssé valószínű, mivel a versszaknak ilyen párhuzamait ismerjük:

Új a csizmám, szegre van akasztva,
Nyíregyházi kopogó van rajta.
Összeverem olyan betyár módra,
Mind egy szálíg lepereg a *rozsdá* róla.

Vagy egy másik változatban:

Új a csizmám, szegre van akasztva,
Sarkantyúját belepte a *rozsdá*,
Összeverem... (stb.)

Hasonló sajtóhibáról vagy szövegromlásról, néprajzi tájékozatlanságról lehet szó az alábbi versszakban is, amely a „Mi dalaink” 140. lapján olvasható:

Kimégy, vendég a házamból,
Mert fát kapok a *lóc* alól.
Csiviritem, csavaritom,
Majd a hátadra borítom.

A *lóc*ot valószínűleg a *lóca* szó rövidítésének gondolta a másvidéki dalos, vagy a nyomdász, s így kerülhetett be

a dal szövegébe. Valóban, elképzelhető, hogy a tüzfát egyes helyeken a *lóca* alatt tartják, s onnan előkaphatja a vendégeitől megszabadulni kívánó gazda, de itt másról van szó Erdélyben egy szikrafogóval ellátott nyitott kemencefelét neveznek *gócnak*, s a *góc* alól kikapott fa alighanem tüzes is. Ezt elég csak megcsavarítani a levegőben: a vendég nem várja meg, hogy a hátára borítsák.

Az említett *góc* elég korán bekerült a népdalokba. Az alábbi, több változatban is ismert, az öregség és a tél hangulatát megkapóan árasztó versszak is tanúskodik erről. Már *Kriza János* 1836-ban megjelent híres Vadrózsák c. gyűjteményében is benne van, s a neves népdalgyűjtő, *Seprődi János* is fellejegyezte Kibédén, 1903-ban.²

Nyárba házörzeni,
Télbe ganét hánni,
Góc alá beülni,
Dohánt vágogatni

A 79. lapon is olvashatunk egy versszakot, amelynek szenvedő szereplőjét (mármint a keszeget) akkor is más jelzővel szerepeltetnék a szép dal ismert változatainak példájára, ha a gyűjtő az alább közölt formában jegyezte volna fel dalosától:

Hej, halászok, halászok,
Mit fogott a hálótok?
Nem fogott az egyebet,
Kerek szárnyú keszeget.

Az említett hal ugyanis nemcsak a közölt szép dalnak több daloskönyvből ismert változatában *veres* szárnyú, hanem a népi halneveket ismertető szakirodalomban, sőt magában a természetben is. A *veres-* vagy *vörösszárnyú* jelző ugyanis nem alkalmi „díszítő jelző” (*epitheton ornans*, ahogy a stilisztika nevezi a homéroszi eposzokból is ismert, *rózsaujjú hajnal*, vagy *Gyorslábú Achilleusz* féle elnevezések jelzőit), hanem egy halfajtának a népi neve. Már a XVIII. század elején olyan nevezetes szakírók is főljegyezték, mint a világ-

² *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974. 335–336. old.*

hírű pedagógus-tankönyvíró *Comenius*, vagy a Dunáról monográfiát készítő kiváló katona-geográfus: *Marsigli*. A hal „hivatalos” neve (a szakirodalomban szokásos nagybetűs írással) *Vörösszárnyú koncér* (*Leuciscus rutilus* L.). Mél-tán viseli ezt a nevet, mivel úszói világos vörösek. Indokolt tehát, hogy a népdalban szereplő képviselőjétől ne *tiedeljük el* becsületet és mondhatnánk

költőien realista nevét — annál kevésbé, mivel kerek szárnyú keszeget, tudomásom szerint, nem ismer a halászati irodalom.

Úgy gondolom, a fenti példák igazolják, hogy a „Mi dalaink” új kiadásában s más daloskönyvekben érdemes lenne hasonló megjegyzéseket fűzni a népdalszövegekhez.

Morvai Péter

Hozzászólás Horváth Kálmán Helytörténeti múzeum a váli műemlék-templomban című cikkéhez¹

Valóban különlegesen „nagy kultúr-szolgálat” az a munka, amit a váli plébános, *Horváth Kálmán* végzett, helytörténeti múzeumot rendezve be műemlék-templomában. Kezdeményezése bizonyára nemcsak a szakemberek érdeklődését kelti fel, hanem — bízunk benne — elindít sok más hasonló kezdeményezést is.

A falu múltjának tárgyi emlékeire mindössze néhány éve figyelt föl az ország közvéleménye. A magyar népdalkincset *Bartók Béla* és *Kodály Zoltán* annakidején szinte az utolsó pillanatban kezdte összegyűjteni, megmentve azokat a pusztulástól. Most a tárgyaknak az összegyűjtése is az utolsó pillanatban indult meg. A háztartási és kézműves munkák, az öltözködés és a lakásviszonyok az elmúlt évtizedekben szinte egyik napról a másikra megváltoztak, s ezáltal kicserélődtek a munkaeszközök, a ruhadarabok, a lakás berendezési tárgyai is. Ha idejében nem gondoskodunk összegyűjtésükről és megőrzésükről, akkor a falusi életforma gyors változása, a sok új építkezés és a modernizálás következtében pótolhatatlanul veszendőbe mennek. A tegnap használati tárgyai így a ma múzeumnak értékes darabjaivá válhatnak, hiszen híven tükrözik elmúlt korok életét, munkáját, művészetét.

A gyűjtést segíti, de nehezíti is, hogy napjainkban divattá lett a népművészeti, sőt a népi használati tárgyak gyűjtése is. Értékes emlékeink így könnyen az öncélú modernkedés, vagy a haszonlesés áldozatává eshetnek. Kevesen vannak olyan helyzetben, mint egy-egy község lelkésze, hogy minden

gyanúsítástól mentesen, önzetlenül, ilyen nagyértékű gyűjtőmunkát végezhetnek, valóban az egész község javára, de a nemzeti kultúra gazdagítására is.

Horváth Kálmán úttörő kezdeményezéséből kiviláglik, milyen körültekintéssel, hány szempontot figyelembe véve lehet csupán elvégezni ezt a feladatot. Ha a föllelhető, a községben kallódó anyagot összegyűjtöttük, akkor még csak az elején vagyunk a munkának. Ezután már csak avatott szakemberek segítségével dolgozhatunk igazán eredményesen tovább, hogy az anyagot megfelelően elrendezve, a jövő számára konzerválva a kiállítási térhez alkalmazkodva állíthassuk ki. A cikkíró elmondja, milyen lelkes segítőkre talált munkája közben. Bizonyára mindenütt akadnának lelkes és önzetlen segítők a muzeológusok, régészek, kiállításrendezők, belső építésszek között is, akiknek közreműködése nélkül a legértékesebb darabokat tartalmazó gyűjteményből sem lehet valóban értékes kiállítás.

A legjobb megoldás kétségtelenül az, ha a templomon kívül, esetleg egy ahhoz csatlakozó helyiségben, megmaradt műemléktoronyban vagy épületrészben, esetleg a plébánia valamelyik helyiségében rendezzük be helytörténeti kiállításunkat, vagy — hiszen itt egy egész falu közös ügyéről van szó — a községnek egy erre a célra rendelkezésre bocsátott házában, helyiségében.

Ha végképp nincs máshol alkalmas helyiség, s a gyűjtött anyag — mint Válon is — kiállításra érdemes, akkor felhasználható a templom is, amennyiben méretei, kihasználtságának mértéke

¹ Horváth Kálmán cikke a Honismereti Híradó 1974. 3. számában jelent meg.